

працюємо з педагогами

Найяскравіше особистість розкривається у спілкуванні. «Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив», — звертався давногрецький філософ Сократ до своїх учнів. У всі часи вчителя-майстра вирізняє вміння налагоджувати спілкування з учнями та колегами, досягати взаєморозуміння з ними та вести за собою. А головним інструментом педагогічного впливу є мовлення, чіткість і естетичність якого — запорука успіху в мистецтві побудови діалогу

Світлана САФАРЯН,
доцент кафедри методики
мов та літератури
ІППО Київського університету
імені Бориса Грінченка,
канд. пед. наук

Налагоджуємо ефективне педагогічне спілкування

Найважливішою складовою вербальних засобів зовнішньої педагогічної техніки є здатність учителя організувати ефективне педагогічне спілкування. Адже у процесі спілкування проявляються професіоналізм учителя, його педагогічна майстерність і педагогічний артистизм. Педагогічна діяльність ґрунтуються на спілкуванні з учнями. А вміння майстерно організувати його, урахувавши особистісні якості учнів, знання правил та вимог педагогічного спілкування — головне завдання кожного вчителя.

Російський педагог Віктор Кан-Калик запропонував дотримуватися загальних принципів оптимізації спілкування з учнями. Так, на його думку, учитель має:

- заходити до аудиторії байдорим, упевненим, енергійним;
- демонструвати готовність до спілкування;
- створювати у класі необхідний емоційний настрій;
- здійснювати органічне керування власним самопочуттям та спілкуванням;
- проявляти гнучкість, оперативність, правильно добирати методику впливу на учнів.

До засобів педагогічного спілкування педагог пред'явив такі вимоги:

- до верbalних — мова має бути яскрава, образна, педагогічно доцільна;
- до неверbalних — міміка повинна бути енергійною, виразною; пантоміміка — пластиичною й адекватною жестикуляції.

Оволодіння прийомами ораторського мистецтва і риторики

Для досягнення майстерного рівня взаємодії з учнями, учителеві варто опановувати прийоми ораторського мистецтва і риторики. У минулому столітті російський фахівець з ораторського мистецтва

Ключові слова:
принципи педагогічного
спілкування; ораторське
мистецтво; темперамент;
організація педагогічного
спілкування; стили, моделі
і правила педагогічного
спілкування

Євген Адамов сформулював **шість вимог до успішного оратора**, які назвав «шість Е», а саме:

- ерудиція;
- енергія;
- емоційність;
- експресивність;
- етика;
- естетика.

Найважливішою якістю оратора є ерудиція. Тут актуальним стає відоме правило: «Треба знати небагато про багато чого і багато про небагато чого». Тобто ерудиція — це знання про предмет, а також загальнокультурний рівень оповідача. **Вирізняють такі три виміри ерудиції:** глибина (проникнення до витоків знань із предмета), широта (охоплення суміжних галузей знань) і досвідність (відповідність знань новітнім досягненням науки).

Емоційність оратора проявляється в його здатності захоплювати слухачів, змушувати їх переживати те, про що йдеться. Слова, що не викликають в аудиторії образів, стомлюють. Також слід ураховувати, що емоційні виразності мовлення найбільше сприяють дієслова.

Виразність мовлення, його образність, уміле і доцільне використання стилістичних та риторичних засобів, як-от приказок, прислів'їв, афоризмів, цитат тощо — **складові експресивного ораторського виступу**. Безумовно, образне мовлення вчителя є запо-

рукою уваги та позитивного ставлення до нього учнів, тож необхідно усіляко урізноманітнювати мовлення та дбати, щоб воно було енергійним.

Етична складова ораторського мистецтва передбачає відсутність за- пізнень, порушення регламенту, недобро-

зичливого ставлення до реплік та запитань аудиторії, ігнорування інтересів та запитів слухачів. Тільки за таких умов учитель реалізує морально-етичну складову педагогічного спілкування.

Успіх ораторського виступу забезпечує не тільки його зміст, але й цікава, естетично привабливо форма подання матеріалу. Тут у пригоді вчителю стануть елементи театральної педагогіки, зокрема, педагогічного артистизму. Те, що Костянтин Станіславський називав «внутрішнім баченням», знадобиться вчителю-оратору, щоб «прожити» той матеріал, який він викладає. Необхідна також чітка дикція, яку називають ввічливістю актора, та не менш важливою вона є і для вчителя.

Урахування типу темпераменту під час спілкування

Основою педагогічного процесу є особистість учня. Тож організовуючи педагогічне спілкування, учителеві насамперед необхідно **враховувати особистісні якості учнів**. Наприклад, яким чином можуть поводитися учні різного темпераменту в запропонованих обставинах. Кожний тип темпераменту має свої переваги і недоліки, і до представників кожного з них учител має знайти підхід, керуючись певними психологічними принципами.

Педагогічне спілкування — форма комунікативної взаємодії вчителя з учнями, їхніми батьками, колегами, у якій реалізуються наперед визначені педагогічні функції та яка спрямована на інтелектуально-особистісне зростання учнів

Холерик —
«Ні хвилини спокою»

Сангвінік — «Довіряй,
але перевіряй»

Флегматик — «Не квап»

Меланхолік —
«Не зашкодь»

Візуальний

Аудіальний

Кінестетичний

До учнів-холериків доцільно застосовувати підхід, що ґрунтуються на використанні переваг цього виду темпераменту — енергійності, захопленості, пристрасності, рухливості, — і нейтралізації його недоліків — запальності, конфліктності, нестриманості. Холерик постійно має бути чимось зайнятий.

Сангвінік завжди обіцяє, але не завжди виконує обіцянки, тому його потрібно постійно контролювати. Такий підхід дає вчителю змогу активізувати переваги учнів-сангвініків — життерадісність, захопленість, чуйність, товариськість, і звести до мінімуму недоліки темпераменту, як-от: легкодумство, ненадійність, зазнайство.

Флегматик ніколи не може працювати в умовах дефіциту часу, йому необхідний індивідуальний темп роботи. Його не слід квапити, він сам розрахує час і зробить справу. Відповідним має бути підхід учителя до роботи з учнем-флегматиком — задіяти такі його якості, як стійкість, сталість, терплячість, надійність, нейтралізуючи таким чином повільність і байдужість.

Принцип роботи з учнями-меланхоліками, які теж мають свої переваги (чутливість, м'якість, людяність, доброзичливість) і недоліки (низький рівень працездатності, поміркованість, сором'язливість), передбачає категоричну заборону для вчителя кричати або підвищувати голос на таких учнів, давати їм різкі, жорсткі вказівки.

Налагодження спілкування відповідно до типу мислення

Для налагодження ефективного педагогічного спілкування учителеві також слід враховувати відмінності типів мислення учнів, що відповідають трьом основним сферам сенсорного досвіду — візуальній, аудіальній і кінестетичній.

Візуали сприймають інформацію у вигляді яскравих картин, зорових образів. Переповідаючи історію, вони часто жестикулюють, використовують фрази: «От подивіться», «Уявіть собі». Згадуючи щось, вони зазвичай дивляться перед собою, угору, уліво вгору або вправо вгору.

Аудіали, тобто ті, для кого процес сприймання зорієнтований насамперед на аудіальні (слухові) канали, найчастіше під час спілкування вживають фрази на кшталт: «я вас чую», «це звучить так», «ось послухайте» тощо. Під час роздумів або згадування чогось їхній погляд спрямований управо, уліво або уліво вниз.

Кінестетики найліпше сприймають та запам'ятовують рухи, жести. Під час розмови такі учні найчастіше вживають слова «взяти», «відчути», «не можу схопити думку» тощо. Згадуючи щось, вони дивляться уніз або управо вниз.

Недопустимим у педагогічному спілкуванні є упереджене ставлення вчителя до учня. У жодному разі не можна орієнтуватися на невідповідні стереотипи за зовнішніми даними учня (в окулярах —

Стиль педагогічного спілкування — вироблена в процесі педагогічної діяльності усталена форма використання певних засобів і прийомів взаємодії з учнями

отже, розумний, спортсмен — тугодум тощо), оцінювати учнів за їхнім соціальним статусом або формувати уявлення про них на основі попередньо отриманої інформації. Учителю необхідно уважно придивлятися до кожного учня, вивчати

його особистість, перевіряти будь-яку інформацію, пов'язану з ним, та переоцінювати внутрішні установки — тільки за таких умов він зможе побудувати з учнями справжнє, дієве, педагогічно доцільне спілкування.

Стилі педагогічного спілкування

Учитель-майстер залежно від обставин обирає найзручніший спосіб організації діяльності учнів: захоплює їх власним прикладом, радиться з ними щодо розв'язання певних питань або ж просто дає завдання щось виконати. Тобто, у взаємодії вчителя з учнями важливу роль відіграє стиль педагогічного спілкування.

За Віктором Кан-Каликом розрізняють такі **основні стилі педагогічного спілкування**:

- **спілкування-співтворчість** — вирішальним для цього стилю є активно-позитивне ставлення до учнів, захопленість справою, що передається учням. Здебільшого за таким учителем учні «ходять по п'ятах», адже він наповнює їхнє життя радістю, почуттям гордості за власні успіхи;
- **спілкування-дружба** — демонстрація вчителем такого ставлення до учнів є запорукою успішної взаємодії. Цей стиль базується на особистісному позитивному сприйнятті учнями особистості вчителя, який виявляє до них повагу та приязнь. Проте вчителю завжди варто враховувати, що дружні взаємини в жодному разі не мають пепетворитися на панібратство;
- **спілкування-дистанція** — під час такого спілкування в учителя в цілому відмічають позитивне ставлення до дітей, але організація діяльності тяжіє до авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної з учнями роботи;
- **спілкування-золякування** — негативний стиль педагогічного спілкування, до якого здебільшого вдаються педагоги, які не вміють організувати спільну творчу діяльність. За умов такого стилю спілкування жорстка регламентація взаємодії учасників педагогічного процесу руйнує творчу атмосферу;
- **спілкування-загравання** — до цього стилю зазвичай вдаються малодосвідчені вчителі під час роботи з «важкими» учнями. Щоб уникнути складних ситуацій на уроці, ім ставлять спрощені запитання та пропонують нескладні завдання, невмотивовано хвалаючи їхні відповіді.

Отже, стиль педагогічного спілкування, який основується на індивідуальних, зокрема психологічних, особливостях вчителя, водночас відображає рівень його професіоналізму.

Успіх педагогічної діяльності насамперед залежить від культури спілкування вчителя з учнями та іншими учасниками навчально-виховного процесу. Дотримуючись загальних принципів організації

педагогічної взаємодії, застосовуючи різні стилі та моделі спілкування, що відповідають конкретній педагогічній ситуації, розвиваючи комунікативну пам'ять та постійно вдосконалюючи педагогічну техніку, учитель має змогу побудувати ефективний діалог з учнями та досягти справжньої майстерності у мистецтві впливу на своїх вихованців. Від багатьох труднощів, помилок та конфліктів учителя вбереже дотримання **правил педагогічного спілкування**, стислий виклад яких наведено в Додатку.

Додаток

Правила педагогічного спілкування Пам'ятка для вчителя

- Моделюйте спілкування не «від себе», а від учнів, їхніх запитів та потреб.
- Орієнтуйте своє педагогічне мовлення на конкретного учня, а не на абстрактну групу.
- Використовуйте різні види і моделі спілкування.
- Постійно враховуйте психологічний стан кожного учня і колективу в цілому. Намагайтесь зрозуміти настрій аудиторії і на цій основі моделюйте спілкування.
- Постійно аналізуйте свої дії та вчинки.
- Умійте слухати учнів, зважайте на їхню думку.
- Будьте ініціативним у спілкуванні.
- У процесі спілкування враховуйте стать вихованців.
- Якомога частіше усміхайтесь, це викликає позитивні емоції.
- Частіше висловлюйте схвалення, заохочення.
- Ураховуйте соціально-психологічне зростання учнів.
- Ураховуйте індивідуальні особливості, темперамент та характер учнів.
- окремо обдумайте характер спілкування із важковиховуваними учнями.
- Уникайте штампів, постійно шукайте нові форми, засоби і методи роботи.
- Долайте негативні установки щодо конкретного учня.
- Уникайте абстрактної критики, оскільки це породжує опір.
- Уникайте конфліктних ситуацій.
- Не принижуйте гідності своїх вихованців.
- Не залишайте поза увагою «незручних» учнів. Спілкування має бути систематичним.
- Не зловживайте своїми перевагами керівника-учителя.